

Митищах", "Проповідь на селі", "Сільський хід на Пасху" тощо. Ці твори не залишають жодних сумнівів, що відносини широких верств суспільства з церквою аж ніяк не були благополучними. Саме такий стан речей, тобто значна втрата авторитету православної церкви, переведення нею релігійної сутності на догматичний та обрядовий рівень і дозволив, без сумніву, проголосити в свій час Радянський Союз країною масового атеїзму. До речі, в культурі особистості Й.Сталіна можна углядіти відродження язичницького культу вождя в примітивному варіанті. Оскільки грецькі боги нам більш відомі, ніж рідні слов'янські, то можна зробити наступне порівняння. Так само як Зевс зображувався бенкетуючим на Олімпі, так само в свідомості народу Сталін зображувався бенкетуючим зі своїм політбюро. Зевс був головним богом, нижче за нього стояли інші боги. Відповідно до цього Сталін зображувався головним вождем, рангом за нього стояли інші "вожді". Такому язичницькому богу потрібно було приносити криваві жертви, тому на 80 % кого забрало НКВД було забрано за доносами рядових громадян – сусідів, колег по роботі, знайомих тощо.

Зараз відбувається процес відродження релігійності в суспільстві. Але знову ж таки можна спостерігати процес боротьби християнства і примітивної язичницької ідеології. Якщо християнство завжди тяжіло до законності, до рівності, до смиренності, то язичництво в примітивному варіанті завжди сакралізувало культ сили. Тому в історії нашого суспільства завжди шанували царів-деспотів, пізніше революціонерів, зараз неабиякий авторитет мають злодії в законі, тобто людей, які завжди чхати хотіли на будь-яку законність і все що з нею пов'язано. До речі, цікавим є факт з досвіду автора як викладача вузу відносно того, що студентам легше дається вивчення буддизму і навіть ісламу, ніж православ'я, яке вже понад 1000 років існує на території нашої країни.

Природно, постає питання: яким чином можна подолати проблему двовір'я, яка породжує кардинальні протиріччя в нашому суспільстві. Варіантів, власне, може бути два – або це буде освоєння езотеричного потенціалу християнства і поєднання його з глибинними традиціями нашого народу, які функціонували тисячоліттями в рамках язичницької релігії. При цьому потрібно не забувати, що попри всі критичні зауваження щодо історичних шляхів православ'я у східнослов'янських державах, не можна обминути увагою, що східне слов'янство породило таких велетнів християнського духу як, наприклад, Сергій Радоніжський, Серафим Саровський, Іоан Кронштадський та багато інших. Інший шлях можливий в створенні нової універсальної релігії, яка зможе вказати шлях до подолання кризових явищ нашого суспільства, на базі кращих язичницьких традицій і глибинних основ християнства в поєднання з релігійними досягненнями інших релігій.

*Антоній (Махота), єпископ**

СОЦІАЛЬНЕ СЛУЖІННЯ ЦЕРКВИ В ОБ'ЄДНАНІЙ ЄВРОПІ

Тема Європи має особливе значення в процесі становлення східно-християнського способу життя і світогляду. Східно-християнська цивілізація, як і будь-яка інша, породила власний самобутній спосіб життя. Його філософія і форма з'явилися в результаті зусиль багатьох поколінь, народів, що сповідали Православ'я і які намагались будувати особисте і громадське життя відповідно до апостольської віри. Візантія, а через неї і православно-слов'янський світ успадкував еллінську мудрість, римські правові і державні традиції перетворені християнським світом. Через християнство в спільну сім'ю європейських народів ввійшла і Русь-Україна. Розрив в 1054 р. Західної і Східної Церкви утворив два самостійних цивілізаційних центри в Європі. З падінням Візантії значно ослабнув зв'язок між цими центрами, кожний з яких по-своєму розвивав римську спадщину.

У радянські часи знову наступила перерва в тісних контактах, що межувала с

* керуючий Хмельницькою єпархією УПЦ Київського Патріархату

ізоляцією. У 90-і роки відбувалося відродження вільного спілкування між двома частинами Європи. Ніколи, навіть у самі напружені роки, і на Сході, і на Заході не вмирала думка про відновлення європейської єдності у віровчительному, культурному і навіть політичному плані. Ідея єдиної Європи, всеосяжного міжнародного союзу і навіть загальної держави на європейському просторі існує вже тисячоліття. Її прагнули втілити в життя багато народів, що населяли континент: греки, римляни, візантійці, франки, французи, німці, якоюсь мірою Російська імперія, а потім і Радянський Союз. Їхні проекти були неминуче пофарбовані культурою і рівнем досягнень кожної епохи. І от, майже 50 років тому, після двох самих кровопролитних війн ХХ ст. народи Європи почали ще одну історичну спробу об'єднатися заради загального процвітання, миру і безпеки. На жаль, цей процес почався, коли Європа була розділена на два ворожі ідеологізовані табори. Вражений тоталітаризмом Схід сприймався як загроза для Заходу, а тому був одним із зовнішніх консолідуючих факторів для “капіталістичних” країн. З падінням на Сході колишньої державної системи для всіх країн континенту відкрилася можливість будівництва дружніх відносин. Ми і зараз йдемо цим шляхом, але не без помилок, що час від часу споруджують між нами нові стіни нерозуміння. Приходиться констатувати, що країни Східної Європи, за деяким винятком, руйнуючи колишню не тільки політичну і ідеологічну, але також соціальну й економічну систему, залишилися вірними одному з головних принципів більшовизму: зруйнувати старий світ до «основания», а потім побудувати новий світ на його уламках. Після катастрофи комунізму ці країни ніби зневірилися у власних силах, немов вважаючи, що їх народний геній більше не здатний виробити оригінальну модель суспільного устрою. Тому вони, часто бездумно, стали запозичати зовнішні рецепти. У той же час майже весь західний світ прийняв стосовно Сходу позу “вчителя життя”, що, однак, не спромігся вивчити індивідуальних особливостей своїх “учнів”. Та й взагалі сам учительський тон Заходу викликає роздратування в східноєвропейських країнах. Необхідно зрозуміти, що Схід Європи не хоче сліпо плисти за правилами, виробленими колись, кимсь, без його участі, без обліку особливостей світогляду його жителів, лише тому, що ці правила на даному історичному етапі забезпечують процвітання визначеної частини жителів Землі. Приймаючи до уваги все вищесказане, мені не хотілося б шукати шляхів пристосування східно-християнської цивілізації до західного проекту єдиної Європи. Я бажаю говорити про те, від чого не відмовиться ніколи східно-християнський світ, але чим він може і прагне поділитися з Західною Європою.

Роздуми на цю тему перестали бути тільки інтелектуальною працею після того, як на початку 90-х років постало питання про розширення Організації Північно-Атлантичного договору і Європейського Союзу на Схід і частково на країни, що належать православній традиції: Румунію, Болгарію, Кіпр, а також на ті держави, де історично проживає велика православна меншість: Польщу, Словаччину, Литву, Латвію, Естонію. Чи стане європейська інтеграція лише поширенням на ці країни влади західних інститутів і норм, чи західноєвропейська інтеграція якісно зміниться і перетвориться дійсно в загальноєвропейську? Свій внесок у процес обговорення європейського майбутнього можуть зробити не тільки різні урядові інституції, але і організації цивільного суспільства, у тому числі релігійні громади.

У сучасній Україні дуже багато запозичень із західної культури в різних сферах життя. Але паралельно західної - по суті, я б сказав, секулярної моделі, у нашій країні продовжують зберігатися українські традиції. Вони культивуються традиційними релігійними громадами і присутні в різних сферах суспільства через віруючих громадян. Причому саме українська православність як сукупність православних віруючих є основним живим носієм ідентифікаційного коду української цивілізації.

Маючи таке бачення, наша Церква ні в якій мірі не узурпує владу і не заміряється на право держави представляти Україну в міжнародних відносинах. У Церкві є своя специфічна область відносин з іншими культурами і народами – область духовна, світоглядна, філософська. По темах глибинних основ буття і мотивацій людської діяльності - темам, що включають як компоненти особистого так і соціального життя

людини Церква знаходить у Європі безліч партнерів для діалогу. Це і вже традиційні відносини з іншими християнськими конфесіями, іншими релігіями, культурним, освітнім і науковим світом, владою різних держав. Тепер додається і діалог з міжурядовими структурами.

Зміни в суспільному житті, очікувані на Заході і Сході, змушують нас знову осмислити роль православної цивілізації в будівництві єдиної Європи. Протягом багатьох століть православна віра і православний спосіб життя формували національно-культурний світогляд цілого ряду країн Сходу Європи, включаючи Україну. Православ'я було тією системою координат, по якій відмірювалося життя багатьох народів. Головною відмітною рисою православного співтовариства є переконаність у необхідності релігійного способу життя, тобто такого способу життя, що припускає опору на релігійну мотивацію в будь-якій діяльності, наявність духовних основ соціального порядку і духовних цілей суспільного розвитку. Даний підхід затверджує активна присутність Церкви у світі.

А для чого, власне кажучи, ця присутність потрібна? Усередині релігійних громад нерідко існує дуже упереджене відношення до самої ідеї діалогу зі світським суспільством. Так, є стійке представлення про те, що “світ лежить у злі” і що зло нездоланне, з чого випливає прагнення до самоізоляції.

Ми заявляємо, що діяльність Церкви не повинна обмежуватися тільки проповіддю всередині релігійної громади. Рух назустріч світу, прагнення перетворити його є невід'ємною частиною церковного життя. Отже, для східнохристиянської цивілізації релігійний ідеал нерозривно пов'язаний не тільки з особистою, але і з громадським життям, із усіма думками, словами, вчинками людини, з влаштуванням родини, колективу, народу, держави. Крім цього, християнському Сходу властиві й інші характерні риси: представлення про безумовну першість духовного над матеріальним, жертвовності і самообмеження над прагненням до земного успіху, загальних інтересів над частковими, вірності істині і ідеалам над життєвою користю, благополуччям, безпекою.

Церква прагне заявити про себе на європейському континенті. Її турбує штучно затвержене домінування секулярно-ліберального світогляду на всіх рівнях громадського життя більшості країн Європи, а також в інтеграційних інститутах.

Виникає принципове питання: чи має право на глобальну монополію секулярна, ліберально-гуманістична модель устрою держави, суспільства і міжнародних відносин? Чи не призиває нас ріст релігійного впливу на соціальний порядок відноситися до такого впливу і до його викликів гранично серйозно, розуміючи, що суспільство, позбавлене можливості реалізувати релігійну ідею як головну і центральну може виявитися позбавленим стійкого майбутнього?

Недавні події показали, якими небезпечним може бути зіткнення двох безальтернативних, що претендують на монополію “глобальних проєктів” - ліберально-гуманістичного і радикально-консервативного. Придушення одного з них іншим, до чого іноді відкрито призивають, - не вихід, а шлях до самогубства. Сьогодні відбувається відродження історичної самосвідомості народів посттоталітарних країн. Вони прагнуть до соціально-культурного буття, яке відповідало б їхньої самотності, не робило би насильства над їхніми поглядами і традиціями.

Незважаючи на очевидні успіхи в економічному, технологічному і соціальному розвитку, останнім часом західні країни також зштовхнулися з поруч викликів, відповідей на які буде залежати їхня доля. Багато в чому ці виклики носять духовний і світоглядний характер. Так, у процесах інтеграції для багатьох став очевидним розрив між існуючою системою керування ЄС і рядовими громадянами, включаючи ту частину суспільства, що відстоює традиційні моральні і релігійні цінності. Як свідчать події в окремих європейських країнах, дана частина суспільства збільшується, але не знаходить відображення своїх сподівань у проведеній політиці і не одержує видимого представництва в загальноєвропейських механізмах прийняття рішень.

Особливі побоювання процес реформування ЄС викликає в жителів “країн-кандидатів”, доля яких, на думку багатьох, уже зараз зважується від їхнього імені, але без

їхньої участі. Прихильники гуманістичного ліберального світогляду повинні визнати справжній плюралізм ідей і поглядів на всьому європейському просторі, право різних громад на збереження своєї культурної і духовної самобутності, ядром яких часто є релігія. Ця задача виходить за рамки Європи, здобуваючи світовий масштаб.

Необхідна реформа і глобальне керування – політичного, економічного, військового, – і реформа відповідних правових норм, що могла б привести до твердження багатополярного і багатокладного світопорядку, до визнання плюралізму культур, релігій, світоглядів, правових і політичних систем, до відмовлення від нав'язування якому-небудь народу “єдино універсальної” цивілізаційної моделі. Спільно ми повинні створити такі умови, при яких демократична воля індивіда, у тому числі його право на релігійне самовизначення, не порушували б права національних громад зберігати вірність своїм традиціям, суспільній етиці, релігії. Особливо це важливо при підході до регулюванню діяльності псевдорелігійних, деструктивних і екстремістських рухів, а також при виявленні фактів зловживань релігійною волею з боку традиційних конфесій, що часом ведуть експансію в різних регіонах Європи, а це загрожує суспільному спокою і порядку.

У зв'язку з цим Україна може запропонувати Європі свій досвід міжконфесійних відносин, що, на відміну від Західної Європи, яка знала кровопролитні релігійні війни, нагромадився в умовах добросусідських відносин між православними, католиками, та іншими віруючими християнських конфесій.

Думаю, що збереження всього різноманіття моделей церковно-державних відносин у Європі дозволить країнам і народам вільно визначати ступінь взаємопроникнення Церкви і держави, їхнього партнерства в соціальної, гуманітарної, освітньої, культурній і інших сферах.

Базуючись на даних позиціях, тільки визнана з допомогою держави Помісна Православна Церква в Україні буде прагнути внести творчий вклад у розвиток духовних, моральних і світоглядних основ Європейського Союзу через православних віруючих, а також за допомогою прямого діалогу нашої створеної Церкви із суспільними і політичними силами Західної Європи. Помісна Православна Церква в Україні готова співпрацювати з іншими європейськими церквами, громадськістю, представниками міжурядових структур у виробленні сучасного виміру загальної Європи.

Глибоко переконаний, що сучасне суспільство повинне будуватися так, аби надавати можливість своїм членам жити і надходити відповідно до норм своєї віри. Тому не можна обмежувати Церкву участю тільки в обговоренні питань, що стосуються проблем її правового статусу, міжконфесійних відносин і таке інше. Церковні представники готові брати участь в обговоренні питань загальноєвропейської безпеки, соціальної діяльності, етики використання сучасних технологій і тому подібне.

У зв'язку з цим головним завданням нашої співпраці з ЄС стане творення багатоформатного механізму міжцивілізаційного діалогу. Саме так наша Церква бачить участь своєї духовної традиції у творенні єдиної мирної і процвітаючої Європи. Ми і далі маємо намір вести діалог з різних питань, пояснюючи нашим західним друзям особливості православного світогляду й одночасно вивчаючи їх духовний і суспільний досвід.

*Олексій Титаренко**

СУЧАСНЕ СОЦІАЛЬНЕ КАТОЛИЦЬКЕ ВЧЕННЯ: ПРОБЛЕМИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ

Процеси та зміни, що відбуваються в суспільно-економічному житті України ставлять перед українським релігієзнавством надзвичайно важливі питання, зокрема: яку роль повинна та може відігравати Церква в суспільному житті України; чи може Церква виступати консолідуючим чинником; чи мають релігійні організації, які широко представлені на теренах України конкретні програми побудови взаємовідносин з

* аспірант Київського національного університету ім.Тараса Шевченка